

Landgraf Ildikó

HOGYAN GYŰJTSÜK KÖZÖSSÉGÜNK FOLKLÓR TÖRTÉNETEIT?

Minden közösségnek megvannak a maga történetei,

legyen szó egy népről, népcsoportról, vagy egy kisebb közösségről, egy faluról vagy egy családról. Kurt Ranke germanista, folklorista használta először a *homo narrans* (Ranke, K. 1967. 4–12.) a *történetmondó, történet-mesélő* ember kifejezést. Rámutatva arra, hogy a történetmondás az ember egyik leg-sajátabb ismérve, lelki szükséglete. A néprajzkutatásnak, azon belül a folklorisztikának fontos kutatási témája, hogy egy közösségben milyen történeteket mesélnek, azokat hogyan értelmezik, melyek a történetmondás alkalmai. Vizsgálhatjuk a történetmesélést az elbeszélés szemszögéből, céljainak, eszközeinek megfigyelésével, de ugyanúgy fontos a történetmondás következményeinek vizsgálata, a hallgatóságra tett hatás értelmezése.

A néprajzi gyűjtő helyzeti előnye, hogy többnyire tagja annak a közösségnek, amelyet kutat.

gyűjtés követelményeinek szem előtt tartása. A Magyar Néprajzi Társaság Gyűjtő Szakosztálya minden rendezvényével, programjával, így a Tradíció Gyűjtőpályázatra beküldött pályamunkák bírálataival, valamint a Tradíció táborban tartott előadásokkal is próbál segítséget nyújtani. A Néprajzi Gyűjtő Szakosztály munkájában aktívan résztvállaló néprajzkutatók akár személyes konzultációk során is igyekeznek támogatni a nem szakember gyűjtőket.

A Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázatok iránti érdeklődés, a nagyszámban beérkező pályamunkák, az eredményhirdetéseken megjelenő szépszámu közönség, a Tradíció táborok sikerei adják a bizonyítékát annak, hogy a néprajzi gyűjtőmozgalomban mennyi erő és lehetőség rejtőzik.

Alábbi észrevételeim is a néprajz iránt érdeklődők munkáját kívánja segíteni. Eddig is

” *A jól gyűjtött anyag nem csak a helyi közösség számára hordoz lokális értéket, hanem a tudomány számára is nagy haszonnal szolgálhat.* ”

Résztvevő megfigyelőként tanulmányozhatja környezetét, jó ismerője a helyi viszonyoknak, ismeri a helybelieket, bizalmukat, együttműködésüket a néprajzi gyűjtés számára valószínűleg könnyebben elnyerheti, mint egy nem odavalósi kutató. Rendelkezik azzal a lokális tudással, ami szükséges lehet a viszonyok megértésében, a gyűjtött anyag értelmezésében. Ez mind segítheti a jelenségek rögzítésében és feldolgozásában. Számára a kutatott jelenségek nagyobb összefüggésben való látása, értelmezése jelenthet nehézséget, illetve a szakszerű néprajzi

nagy öröm volt tapasztalni, hogy többen követték azokat a tanácsokat, javaslatokat, amelyeket a szakosztály rendezvényein vagy a Tradíció tábor előadásain hallottak a gyűjtők.

A jól gyűjtött anyag pedig nem csak a helyi közösség számára hordoz lokális értéket, hanem a tudomány számára is nagy haszonnal szolgálhat. A néprajzi gyűjtőpályázatokra beérkező gyűjtések többsége bekerül a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába megőrzésre a jövő néprajzi kutatása számára.

Mikor gyűjtsünk?

Az újabb folklorisztikai kutatások törekednek az úgynevezett „in situ” gyűjtésekre, azaz a néprajzkutatók próbálják a folklórt természetes körülményei között megfigyelni és rögzíteni. Jó alkalmak erre olyan beszélgetési situációk, mint például: családi összejövetelek, szomszédolás, névnapozás, közös munkavégzés, utazás, előkészületek egy ünnepre stb. A nem mesterségesen kialakított gyűjtési helyzet előnye, hogy nem a néprajzos irányítja a beszélgetést, hanem a jelenségeket a maguk természetes összefüggésében tapasztalhatjuk. Szem- és fültanúi lehetünk annak, hogy egyik történet miként idézi fel a másikat. Az ilyen típusú gyűjtések esetében

Mit gyűjtsünk?

Választott terepünk, a gyűjtési helyzet határozza meg, hogy mit és hogyan célszerű megörökítenünk. Előzetes elvárásainktól, műfajtól, tematikától függetlenül azt érdemes gyűjteni, ami a vizsgált közösség, a megkérdezettek számára fontos. Ne csak azt keressük, amit már egy-két jó tudású adatközlő kivételével, alig tud valaki. Ne csak az archaikumra, az egyedire, a különlegesre legyen figyelmünk, hanem arra is, ami közismert és közkedvelt a közösségen belül.

A Magyar Néprajzi Társaság Tradíció Gyűjtőpályázataira a magyar folklór bármely prózai vagy verses műfajában: mese, hiedelem-monda, történeti monda, anekdota, szólás,

” *Ne csak az archaikumra, az egyedire,
a különlegesre legyen figyelmünk,
hanem arra is, ami közismert és közkedvelt
a közösségen belül.* ”

különösen fontos a jól megválasztott beszélgetési alkalom. Rögzíteni kell, hogy kik és miért ültek össze, majd az elhangzottakat szó szerint lejegyezni. Mindannyiunk családjában megvan az az a családi történetek, amelyeket, ha összegyűlnek a rokonok, hozzátartozók a régi emlékeket felidézve időről-időre elmesélnek. Érdemes megörökíteni és elemezni egy-egy nagycsaládi összejövetel alkalmával elhangzó történeteket. Ilyenkor a mesélő(k) emlékei alakítják a beszélgetést, az egyik történet hívja elő, idézi fel a következőt. Nem kell folyamatos kérdésekkel a visszaemlékezőt megzavarni, csak ott és akkor, amikor egy-egy kérdés segíti az emlékezést, ösztönzi a mesélőt. Jó példa volt erre a II. Tradíció Gyűjtőpályázaton Rácz Erzsébet gyűjtése, aki idős férfitrokon II. világháborús és hadifogoly emlékeit rögzítette, amelyek egy családi ebéd után hangzottak el a családtagok körében.

találós, ima, ráolvasás stb. várunk gyűjtéseket, de a szóbeli folklór olyan jelenségeit is érdemes figyelni és rögzíteni, mint pl. az élménytörténetek, földrajzi névmagyarázatok, ragadványnevek, káromkodások, szurkolói jelszavak stb. Szívesen fogadjuk a folklór mai műfajait is: városi monda, képtelen történetek, álmotörténetek, vicc stb. Saját korunk folklóráját mindig nehezebb felismerni, ezért fordulunk mindig a múlt felé. A néprajzi kutatás történetét végigkíséri az a törekvés, hogy mindig azt akarjuk rögzíteni, ami éppen elmúlóban van. A 19. század második felében akkor kezdtek népballadát gyűjteni, amikor ez a műfaj már szórványossá vált. Pár évtizede még minden kislánynak volt emlékkönyve, napjainkra tartalmuk, formájuk is átalakult, sok helyen el is tűntek az emlékkönyvek.

A Tradíció Gyűjtőpályázatokon örömmel látjuk a gyermekfolklórt: a dajkarímeket, mon-

dókákat, kiszámolókat, beugratókat stb. akár gyerekek, akár felnőttek előadásában.

Nem csak a szóbeliségben élő folklórt, hanem a népi írásbeliség jelenségeit: emlékvers, sírfelirat, hírvers stb. is javasoljuk gyűjteni.

Fontos, hogy csak saját gyűjtéssel lehet pályázni, tankönyvekből, könyvekből vagy elektronikus forrásokból származó, mások által gyűjtött szövegekkel nem.

Az önkéntes gyűjtőpályázatok hosszú időn keresztül egy témakör helyi szintű monografikus feldolgozásai voltak. De aki túl sokat marcol, keveset fog. A túlméretezett vállalkozások gyakran azzal az eredménnyel zárulhatnak, hogy térben, időben sok helyről gyűjtött, vegyes anyagok állnak össze, amelyek nem mindig és mindenben felelnek meg a szakszerű gyűjtés követelményeinek. A Magyar Néprajzi Társaság 2012-ben újtárá indított Tradíció Gyűjtőpályázata korszerű gyűjtésekre igyekszik ösztönözni a résztvevőket. A néprajzi gyűjtők nagy segítségére lehetnek a néprajzi kutatásnak, ha egy jó néprajzi adatközlőre, mesemondóra, nótafára, táncosra, zenészre találhatnak, majd lehetőleg teljes repertoárjukat pontosan rögzítik. Ahogy 2014-ben az egyik pályázó, Krajcsó Bence tette, aki egy tehetséges citerás játékstílusára hívta fel a kutatás figyelmét. Fontos szerepet töltenek be a gyűjtők, ha egy helyi sajátosságot, jelenséget rögzítenek vagy egy szokás felélesztését, színpadra állításának lépéseit dokumentálják lépésről-lépésre, ahogy Hasulyó Bernadett az Ajaki lakodalom vagy Madarászné Proity Marianna Buzsák táncos öröksége című pályázataikban

tették. A gyerekfolklór és a népi játékok kutatása mindig népszerű témakör a néprajzi gyűjtők körében. Sokan, különösen a pedagógus pályázók közül azt igyekeznek bemutatni, hogy a visszatartott helyi népi játékok, játékszerek hogyan építhetők be az óvodai, iskolai nevelésbe.

A néprajzi gyűjtőknek ugyancsak jelentős szerepük lehet abban, hogy felhívják a tudomány szak figyelmét egy-egy értékes forrásanyagra, családi levéltárra, levelezésre, naplóra, önéletrásra. Nagyon hasznos, ha a pályázó leírja mindazt, amit az írott anyag keletkezéséről, családi történetéről, sorsáról tud, nem szükséges a bemutatott dokumentumok monografikus feldolgozása, elemző bemutatása. Nagy segítséget jelent a néprajzi kutatás számára, ha ezeket a dokumentumokat digitalizálva küldi el a néprajzi gyűjtő, mert így sok esetben a technikai eszközök felhasználásával a foszladozó papír, az elmosódó írás dacára is el lehet olvasni a régi feljegyzéseket.

Az I. Tradíció Gyűjtőpályázatra például Makkai Ilkei Ildikó Vargyasról nagyapja legidősebb testvérének, Ilkei Ferencnek (szül. 1896.) az I. világháború idején hazaírt több száz levelének másolatát küldte be. A beküldött anyag értékét növeli, hogy megőrződtek a válaszlevelek is, sőt a levélíró 1916-ban besorozott apjának a levelei is olvashatóak a gyűjteményben. A pályamű tehát rendkívül értékes I. világháborús dokumentumanyagot adott közre a további feldolgozás és kutatás számára. Az 1915 júliusa és 1918 júniusa között íródott leveleket a pályázó beszkenelte,

” Saját korunk folklórját mindig nehezebb felismerni, ezért fordulunk mindig a múlt felé. A néprajzi kutatás történetét végigkíséri az a törekvés, hogy mindig azt akarjuk rögzíteni, ami éppen elmúlóban van. ”

és elküldte egy rövid bevezetővel ellátva, amiből a levelek keletkezésével kapcsolatos legfontosabb információkat ismerhetjük meg. Az Ilkei-levelestár gazdagságával kiemelkedik a hasonló I. világháborús levélgyűjtemények közül.

Nem csak adatközlőktől gyűjtött történeteket, hanem a saját folklórtudás rögzítését is be lehet küldeni néprajzi gyűjtésként, de fontos, hogy ezt fogalmazza is meg a gyűjtő. Fontos elkerülni ugyanis annak a veszélyét, hogy kivonatát adjuk a jelenségeknek, azzal, hogy nálunk, a falunkban, erre fel így mondják.

A Tradíció Gyűjtőpályázatokra a néprajzi nyelvjárási gyűjtőmozgalom régi hagyományait követve érkeznek népnyelvi, névtani témában született dolgozatok is. 2014-ben ilyen volt például a Salamon Gáspár által összeállított Bukovinai székely tájszótár, illetve Enczmann László Solymár és Szakács Zoltán Köröstarhány ragadványneveiről készített munkái.

Az eddigi mindhárom Tradíció Gyűjtőpályázat egyik, ha nem a legnépszerűbb és leg-sikeresebb témaköre az úgynevezett *Emléke-zünk* kategória volt. Az emlékezés nem csak felidézi, hanem magyarázza is a múltat, a jelent a múlt folytatásaként fogadtatja el, emlékeinkből erőt meríthetünk, építközhetünk. Ebbe a témacsoportba a személyes, a családi vagy egy kisebb közösség, település fontos eseményeit megörökítő visszaemlékezések kerülnek. Pályázni lehetett annak bemutatásával is, hogy egy közösség, egy település miként őrzött meg egy nevezetes esetet (helynevekben, falukrónikákban, emléktáblán, emlékművel, helyi megemlékezésekkel, ünnepségekkel) az emlékezetében. A néprajzi munka lehet akár a saját életút, vagy azon belül

egy kiemelt, fontos életszakasz felidézése, leírása (önéletrészlet) vagy az élmények egykorú rögzítése (napló), de lehet mások visszaemlékezéseinek (életútinterjú) lejegyzése, illetve ezek elemzése, feldolgozása. A visszaemlékezések szólhatnak akár a mindennapokról, akár a nagy történelmi sorsfordulók (háborúk, kitelepítések, kollektivizálás, 1956) helyi megnyilvánulásairól, történeleméről.

A háborúk emlékegyének feltárása több tudományág, köztük a néprajztudomány számára is nagyon fontos kutatási terület. Az elmúlt években többen saját, illetve édesapjuk, nagyapjuk, hozzátartójuk II. világháborús katonai, hadifogoly, munka- és internálótáborokban átélt emlékeit jegyezték le.

Érdekes a személyes élmények, benyomások, a fogság minden napjainak – tevékenységek, időbeosztás, kapcsolattartás a külvilággal – rögzítése mellett a sorstársakkal való kapcsolatokra rákérdezni – barátságok, ellenségeskedések, a fogvatartókkal való viszony –, fontos a hazaérkezés, a visszailleszkedés nehézségeinek bemutatása, ahogy arra is, hogy milyen hatással volt az átélt trauma a mesélő további életére. Az élet-történeteken túl a témához kapcsolódva gyűjthetők frontlevelek, naplók, anekdoták, mon-dák, katonadalok, egyéb verses és prózai alkotások.

Sajnos, ma már a II. világháborút, fogságot megjártak közül is kevés az élő szemtanú. 2014-ben akadt ilyen gyűjtő, eddigi pályázóink doyenje, a 92 esztendő É. Kovács László, aki több mint ötven rajzzal illusztrált pályamunkájában 1945–47 közötti orosz fogságának – Odesszában és Kijevben raboskodott – emlékeit

amelyek között akadnak olyanok is, amelyek ismert típusok (pl. a nagyétkű fogoly, nyelvi félreértés) a fogolytábori folklórban. A visszaemlékezést a rajzok mellett hivatalos iratok, a küldött és kapott levelezőlapok másolatai is gazdagítják. Néhány eredeti üzenetet is csatolt a pályamunkájához, pl. azt a kísérőlevelet, amit egy ismeretlen asszony küldött a családjának, aki megtalálta a fogságba esett fiatal katona vagonból kidobott, életjelet adó céduláját, és eljuttatta a családnak. A rövidke írás évtizedek távlatából is megrendíti az olvasót.

adat

Ylkei Terencez 1915. május 20

Ylkei Terencez ki: 1915 május 20

SZENT MÁTÉ

IRÁSA SZERINT VALÓ

EVANGYÉLIOM

AZ

ÚJ TESTAMENTUM KÖNYVEI.

RESZ. LAP.

<p>Máté Evangyél. 28 1</p> <p>Márk 26 83</p> <p>Lukács 21 61</p> <p>János 21 101</p> <p>Apost. Cselekedet. 28 180</p> <p>Pál Lev. a Róm. 19 169</p> <p>Korinthusbel. I. 16 185</p> <p>Korinthusbel II. 13 201</p> <p>Gálicziabel. 6 211</p> <p>Efézsiabel. 6 217</p> <p>Filippibel. 4 222</p> <p>Kolossabel. 4 228</p> <p>Thessalonikabel. I. 5 280</p> <p>Thessalonikabel. II. 3 283</p>	<p>Timótheushoz I.</p> <p>Timótheushoz II.</p> <p>Titushez</p> <p>Pilemonhoz</p> <p>Zsidókhoz</p> <p>Jakab Levelé</p> <p>Péter I.</p> <p>Péter II.</p> <p>János Apostol I. Lev.</p> <p>János II.</p> <p>János III.</p> <p>Júdás</p> <p>János Jelenés</p>
---	--

1915. 4/ó

Ylkei Terencez. születtem 1896. június 20

konfirmáltam 1910. március 17 én.

és sorozatra voltam 1915. március 8

és ekkor be is soroztak honosított oklann

a hováidekhez is jelentkeznem kellett

és ki oreredőbe 1915 június 15 én.

A nagy világ háboru 1914. augusztus

kezdődött és minden negyven hetéig

való embert el vettek a ki egy orer volt kedem

és akkor kezdették a sorozat a 1915 máj 20

de nagy két évig orszak is a ki nem voltak kedem

RESZ.

Jézus Krisztus nemzetiségének előzményeként:
fogantatásának s születésének históriája.

JÉZUS KRISZTUSNAK, DÁVID
ÚJÁNAK ÉS ÁBRAHÁM FIJÁNAK NEMZETSE-
GÉBÉI VALÓ KÖNYV.

2. Ábrahám nemzé * Izsákot: Izsák
nemzé * Jákóbot: Jákób * népmé-
jűdát, és annak atyafiai: * 1Mó. 21. 1-3.
* 1Mó. 25. 23-34. * 1Mó. 29. 23-35.
3. Júda nemzé Fárest * és Zarást, Tá-
mártól: Fáres nemzé Esromot: Esrom
nemzé Arámot: * 1Mó. 38. 18. 29. 30.
4. Arám nemzé Aminádábot: Aminá-
dáb nemzé Naásson: *
5. Naásson nemzé Sálmont: Sálmon
nemzé Boáz: Ráhból: Boáz nemzé
Obedet, Ruthól: Obed nemzé Jessét:
6. Jesse * nemzé Dávid királyt: Dá-
vid király nemzé * Sálamont, atyól a ki
vala először Urías felesége: * Ruth 4. 18-22. * 2Sám. 12. 24.
7. Sálamon nemzé Robódot: Ro-
bódám nemzé Ábiát: Ábis nemzé Asát:
* 1Kón. 3. 10.
8. Ása nemzé Jósafátot: Jósafát nemzé
Jorámot: Jorám nemzé Hóziást:
9. Hóziás nemzé Joathamot: Joatham
nemzé * Akház: Akház * nemzé Eze-
kiást: * 2Kir. 15. 1. 2. * 2Kir. 18. 20.
10. Ezékiás nemzé * Manasset: Ma-
nasset nemzé * Ámont: Ámon nemzé
Josiást: * 2Kir. 20. 21. * 2Kir. 21. 18. 23. 26.
11. Josiás nemzé * Jákímot: Jákím
nemzé Jekóniást, és annak atyafiai,
a Babilóniai fogságra való vitelkor.
12. A Babilóniai fogságra való vitél
után pedig, Jekóniás * nemzé Salá-
thiét: Saláthiel nemzé Zorobábelt:
* Esd. 5. 2. 1Kón. 5. 17. 19.
13. Zorobábel nemzé Abiúdot: Abiúd
nemzé Elfikimot: Elfikim nemzé Azort:
14. Azor nemzé Sádókot: Sádók nemzé
Akimot: Akim nemzé Eliudot:
15. Eliud nemzé Eleázárt: Eleázár
nemzé Mattián: Mattán nemzé Jákóbot:
16. Jákób nemzé Józsefet, Máriának
férjét, kitől születék a Jézus, ki Krisz-
tusnak mondatik.
17. Annakokáért az egész nemzetiség,
Ábrahámól fogva Dávidig, tizenenny
nemzetiség: és Dávidtól fogva a Babiló-
niai fogságra való vitelkorig, tizenenny
nemzetiség: és a Babilóniai fogságra
való viteltől fogva a Krisztusig, tizen-
enny nemzetiség.
18. A Jézus Krisztusnak születése pe-
dig így volt: Mikor az ő anyja Mária
eljegyezteték volna * Józsefnek, minek
előtte ötöt haza vinné, találtak visé-
lőnek a Szent Lélektől. * Luk. 1. 27-35.
19. József pedig az ő férje, mivelhog
igye ember vala, és nem akará ötöt
gyalaztatba keverni, annak ötöt titkon
elhagyá.
20. Mikor pedig ezeket magában el-
gondolta volna: ímé az Urnak Anyja
domban megjelenék neki és monda:
József Dávidnak fia, ne fély elvenned
Matiást feleségül: mert a mi ő benne
fogantatott, a Szent Lélektől van.
21. Szül pedig fiat, és nevezed annak
nevét * Jézusnak: mert ő szabadítja
meg az ő népet, annak kúneiből.
* Luk. 1. 31. 34. 1. 7.
22. Mind ez pedig azért lett, hogy
megteljessék, a mit az Ur mondott
vitél a Proféta által, ki így szól:
23. Imé egy szül * fogad az ő méhé-
ben, és egy fiat, és nevezed annak ne-
vét Emmánuelem, melynek magyará-
zatja ezt tézi: Mi velünk Isten!
* Mat. 2. 14.
24. Felsejkenvén pedig József az álom-

U

A

az egykori bajtársak leszármazottaival is elmondta a dédapa történeteit. Az így összeállt gyűjtemény jól tükrözi, hogy a dédapa sokszor hallott élménytörténete milyen változatokban élnek a család tagjainak körében, ki, mire emlékszik. Hogyan variálódnak a történetek az asszonyok és a férfiak emlékezetében, melyek azok a részletek, motívumok, amelyek generációkon át fennmaradnak, kik, milyen részleteket őriztek meg. A gimnazista pályázónak sikerült a II. világháború tankönyvekből ismert eseményekben elhelyezni a dédapa történeteit, személyessé tenni a történelmet.

Az I. világháború centenáriuma nagy örömközpont több ehhez kapcsolódó emlékművet bemutató pályamunkát eredményezett. Az I. világháború szemtanúi sajnos már nem szólathatók meg, de sokan küldtek be családjukban őrzött világháborús levelet, tábori levelező lapokat, katonanaplókat, iratokat, a fronton és a hadifogság alatt készített tárgyak képeit, rajzok másolatait, fényképeket, az első világháború ártalmi rokonok emlékeit.

Többben első lépésként településük I. és II. világháborús hősi halottainak nevét gyűjtötték össze, illetve a falu világháborús köztéri emlékeinek: szobrok, emlékművek, emlékoszlopok és -táblák) történetét írták meg, a hozzájuk fűződő helyi emlékezetanyagot, véleményeket és az írott forrásokat összegyűjtve. Katona Katalin például a Jászberény közelében található tötevényi I. világháborús emlékmű sorsát követte nyomon a közösségben élő szóbeli hagyományok és az írott források alapján.

Kitől gyűjtsünk?

A folklór közösségi jellegű, de ez nem jelenti a kultúra uniformizálódását. Gyűjtés során szükséges arra is figyelni, hogy a megfigyelt jelenség mennyire általános abban a közösségben, tudása függ-e attól, hogy ki, milyen nemű, életkorú, vallású, foglalkozású. Ha ezt sikerül feltérképeznünk, akkor feltárulhat a helyi

folklór nemek, életkorok, vallási felekezet, foglalkozási csoportok szerinti tagolódása.

Ne csak az idős generáció, hanem a fiatalabb nemzedékek, a gyerekek tudásanyagára is legyünk kíváncsiak. Nagyon öröndetes, hogy minden évben sok pedagógus (tanárok, tanítók, óvónők) vesz részt a Tradíció Gyűjtő-pályázaton, ez az amatőr néprajzi gyűjtések történetében mindig is jellemző volt. A néprajzi kutatás számára nagyon hasznos volna, ha a gyerekfolklór adatokat a tanítók, tanárok nem csak az idősebb korosztálytól gyűjték, hanem saját tanítványaik, a mostani iskoláskorúak szájából elhangzó, nem a tankönyvekből megtanult mondókákat, kiszámolókat, beugratókat, képtelen történeteket, vicceket stb. is lejegyznék. Össze lehet hasonlítani, hogy egy közösségben belül hogyan alakul a különböző korosztályok folklórtudása, vannak-e olyan kiszámoló, mondókák, viccek, körjátékok, amelyeket mind az idősebbek, mind a gyerekek ismernek.

Ha jó tudású adatközlőre, specialistára találunk, az ő történettudását, teljes repertoárját érdemes megörökíteni. Ha egy közösség fontosabb találkozási alkalmait keressük, akár a hétköznapiakban, akár az ünnepnapokon, ahol többen is jelen vannak, akkor egyszerre többektől is tudunk gyűjteni úgy, hogy közben szemtanúi lehetünk a közösségszerveződés helyi formáinak.

Hogyan gyűjtsünk?

Ha már ismerjük a terepet, ahol szeretnénk gyűjteni és tudjuk, hogy mit szeretnénk rögzíteni, tanácsos felkészülni és a kutató témáknak utánanézni a magyar néprajztudomány kézikönyveiben, amelyekben további irodalmak találhatóak. De fontos, hogy ne az olvasottakat akarjuk visszahallani, számon kérni az adatközlőn.

Lehet egy valakivel interjút készíteni és kikérdezni a folklórtudását, de lehet a közösség fontosabb beszélgetési alkalmait megkeresni

Magyar Népköltészet. /Magyar Néprajz V./ főszerk. Vargyas Lajos, Bp., Akadémiai, 1988

A magyar folklór. szerk. Voigt Vilmos, Bp., Osiris, 1998

Magyar Néprajzi Lexikon. főszerk. Ortutay Gyula, Bp., Akadémiai, 1977–82

Demény István Pál – Gazda Klára – Keszeg Vilmos et alii: *Magyar népi kultúra.* Kolozsvár: Editura Abel, 2000.

(pl. szomszédolás, névnapozás, közös munka-végzés, utazás stb.), ahol többen is jelen vannak, és úgy gyűjteni. Gondoljuk végig, hogy milyen témákról szeretnénk majd beszélgetni, és ehhez a kérdéseket hogyan lesz érdemes megfogalmaznunk. A leírt vagy csak a fejünkben összeállított kérdéssorhoz ne ragaszkodjunk mereven, alkalmazkodjunk a beszélgetés természetes menetéhez. Érdemes megszívlelni Vikár Béla 1934-ben közzétett gondolatait: „[...] Megtanultam gyűjtéseim során, hogy sohasem szabad az énekesnek szavába vágni, ha olyan dalba kezdett is, amely már régi ismerősöm volt, sőt amelyet dallamával együtt már régen könyv nélkül tudtam. Újra meg újra végighallgattam tehát az ismert nótát, akármily hosszú volt is, nehogy – más gyűjtők módjára – mingyárt eleve megbosszantsam az énekmondót. Így sokszor látszólag fölösleges dologba fogtam, de viszont gyakran kerültek elő egy-egy dal előadása során oly mozzanatok, amelyek utólag mégis megjutalmaztak fáradságomért. Egy-egy új versszak, néha csak egy-egy sor vagy kifejezés becsesnek bizonyult. Olykor kivételesen is nagy eredményeket szült ez az eljárás.” (Vikár B. 1934. 15.)

Kerüljük az eldöntendő kérdéseket, véleményünkkel ne befolyásoljuk a megkérdezettet. Egyetemista koromban, első néprajzi gyűjtéseim egyikén egy nagyon hosszú, tematikájában is szerteágazó, időigényes, sok kérdésből álló kérdőív alapján gyűjtöttem, ami kérdezettnek és kérdezőnek egyaránt fáradságos volt. Az egyik kérdés arra vonatkozott, hogy az iga részeit a helyiek miként nevezik meg. Hogy kicsit segítsen és gyorsítsam az elhúzódó válaszadást, elkezdtem sorolni, hogy olyanokra gondolok,

mint: igafő, bélfá, igazseg. Idős házigazdám rosszállóan nézett rám: Ha ennyire tudja, minek kérdezi? Egy életre megtanultam, hogy szigorúan tilos az adatközlők válaszait saját gondolatainkkal, tudásunkkal megzavarni, befolyásolni.

A néprajzi gyűjtés alapvető kritériuma, hogy a hallottakat eredeti formában kell rögzíteni és lejegyezni, ebben segítenek a modern technikai eszközök. A folklórgyűjtés és az archiválás szempontjából nélkülözhetetlen az egyes történetek szószerinti leírása, még akkor is, ha azok magukon őrzik az elhangzás esetlegességeit. Nem irodalmi feldolgozást, átdolgozást vár a néprajztudomány a gyűjtőktől. A gyűjtést változtatás, átírás nélkül kell lejegyezni. A lejegyzéshez segítséget adnak az alábbi munkák: Voigt Vilmos–Balogh Lajos: *A népköltési (folklór) alkotások kritikai kiadásának szabályzata.* Bp., Akadémiai, 1974. és Barna Gábor (szerk.): *Történeti források és jelenkori folklórszövegek lejegyzésének, átírásának és kiadásának kérdései.* /Folklorisztikai Olvasmányok, 3./ Szeged, SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2003.

Lejegyzéskor mindig fel kell tüntetni, hogy ki és mikor mondta azt, amit rögzítettünk. Nem elég, hogy az összes szöveggözlések után felsoroljuk az adatközlők nevét és az adatait. Minden egyes adatnál, szövegnél külön-külön jelezni kell, hogy azt ki és mikor mondta. Nem lehet átdolgozását vagy summázatát adni a többektől is hallottaknak azzal, hogy: „Felénk ezt így mondják”.

Rögzítsük az adatközlő legfontosabb adatait: név, születési hely, idő, lakhely,

foglalkozás, iskolai végzettség, vallás. Olyan adatközlővel, akitől sokat gyűjtöttünk, különösen javasolt életútinterjút készíteni. Az életút elmondása során sok esetben fény derül az adatközlő folklórtudásának erősségeire, jellegzetes műfajaira.

Különösen, ha publikáljuk gyűjtéseinket, legyünk körültekintőek az adatközlők személyes adatainak kezelésekor. Ha úgy érezzük, hogy személyiségi jogokat, érzékenységeket sérthet a közlendő anyag, kérjük néprajzkutató tanácsát, hogy miként lehet anonimitással az egyént, a közösséget védeni. Ennek a veszélye ritkán és csak bizonyos kutatási témák során kerül elő. A folklórtörténetek tudói többnyire örömmel mesélnek és büszkéek arra, ha tudásuk eljut a szélesebb nagyközönséghez.

Mindig kérdezzünk rá, hogy hol, mikor, kitől hallotta, tanulta az előadó az elmondottakat.

Tudjuk meg, hogy milyen iskolákat végzett. Próbáljuk meg elválasztani a családból

hozott, a szóbeliségből elsajátított ismeretanyagot az iskolában tanultaktól, az olvasmányélményektől, a médiumokból megismertektől. Figyeljünk az adatközlők olvasási, televíziózási, internetező (mennyit, mit és mikor) szokásaira; ismeretük, tájékozottságuk mennyiben épül az innen szerzett információkra. Gyimesi terepmunkám során figyeltem fel arra, hogy a közösség mindennapi beszélgetéseiben, az egymásnak mesélt történetekben milyen fontos szerepe van a televízióban látottak, hallottak megvitatásának. Sok helyen napközben is, a háttérben is szólt a televízió, ha éppen nem is nézték. Ez a gyűjtést, a hangrögzítést felettébb zavarta, de magától értetődően adta a kérdést, hogy milyen műsorokat szeretnek nézni a televízióban. Az egyik háznál megkérdeztem hetven év fölötti vendéglátót, hogy melyek a kedvenc műsorai. Elmondta, hogy nagyon szereti a főzős műsorokat, de ezek bizony nagyon veszélyesek lehetnek – Ugyan miért? – kérdeztem érdeklődve. Mert ezekben a műsorokban sok olyan ételt

mon kútól a lúét nem megyünk
seki hez mert nekem elég van
Te mit tegyékha nem tudom meg
olani hát mig te oda kersz hát
van mit buszalgjak
Tisztel Borbát Albertné is
a kersz lanygaival Borbát Imrő
is mongyad relinek ne haragudj
gyek a mit istenn volt

Helt lapom 1916 4/13 Dik
Igen tisztel fiam Terencez először
is tudatlak hogy a koraim kútól
lapodat meg kaptam melynek meg
örvendetem hogy jó egészséges vagy
istenek hála tudatlak hogy mi is
jól vagyunk mind egyen egyen
egészesek vagyunk melyhez ha
sodot kívánunk neked is a jó
istentől el tölteni. és már most
tudatlak meg irtetem hogy csak
egy ijsraka halltatok keresztény
falván eleget busulok mert már
most rajtatok megint a sor hogy
meni kel Te kérélek megren vala
hogy ha lehet hát tudósítsatok hogy
mi lesz veletek & irjatok meg hogy
hasznitba na it it lesztek hát
vala melyik oda megyünk. is kére
irjunk sok mindent hát semmi
különös apag nincs ~~2016~~
tudatlak hogy a vetést el végeztük

készítenek, amihez ott náluk nem lehet beszerezni az alapanyagokat, és ha netán valaki megkívánja a látottakat és azt képtelenség elkészíteni, az bizony nagy bajt okozhat, különösen egy várandós asszony esetén. A jelenlevő szomszédasszonnyal együtt egymás szavába vágva mesélték el nekem szépen kerekített élménytörténeteiket, amelyekben a megkívánt ételek teljesíthetetlensége okozott bajt és betegséget családjuk, ismeretségük körében a helybeli hiedelemmagyarázat szerint. Folklórtudásuknak egy olyan rétege került hirtelen felszínre, amire gyűjtőként nem is számítottam. Olykor még a modern technikai eszközök okozta zavaró gyűjtési körülmények is segítségére lehetnek néprajzi gyűjtőnek. Nézzük meg a családi levéltárakat, mennyi családi iratot őriznek, milyen régi időkre visszanyúlóan. Milyen fényképek vannak? Hol tartják ezeket a család számára lényeges iratokat, fényképeket? Szem előtt vannak, kiteve vagy fiókba zárva? Fontos, hogy ki mit tud róluk a családtagok közül. A szóbeliségben őrzött történetek nyomait érdemes az írásos forrásokban is kutatni, például levelekben, naplókban, lokális összeírásokban, egyházi és gazdasági iratokban, feliratokban, helyi újságokban. Érdemes a vizuális kultúra hatásaira is figyelni, mint pl. szentképek, templomi loboók, világi témájú képek, olajnyomatok, falvédők, plakátok, emléktáblák és emlékművek stb.

Jó, ha a hangrögzítés mellett fényképeket is készítünk, esetlegesen film- vagy videofelvételt.

Az elmúlt évek pályázataiban között akadnak filmek is. Bárány Krisztián és Bárány Dániel többek között a gönyői hajós családok 20. századi történetét örökítették meg filmjükön. A hajós családokból származó 8–10 nagyon jó történetmesélővel készült beszélgetés nyomán feltárul a folyóparti életmód, az alkalmazkodás a természeti, társadalmi körülményekhez generációkra visszamenően. A filmek szerkesztéséhez, szöveganyagához mindenképpen érdemes néprajzkutató szakember segítségét kérni.

Néprajzilag nem értékelhetőek azok a filmek, amelyekben mesék, mondák stilizált szövegeit kosztümös szereplőkkel játsszák el.

A hang- és képrögzítés során rögtön írjuk fel, hogy a felvétel hol, mikor, kivel, hogyan készült. Ha dolgozatunkban nem saját képeket használunk, akkor azok forrását mindig pontosan meg kell adni.

A hangfelvétel mellett vezessünk gyűjtési naplót, amibe leírjuk az adatközlő legfontosabb adatait, a gyűjtés helyét, idejét, körülményeit (hányan vannak jelen a beszélgetés során, érkezik-e vagy elmegy-e valaki), minden eseményt rögzítsünk, ami a beszélgetést befolyásolta, mindezek mellett írjuk bele az interjú ihlette első benyomásainkat, gondolatainkat.

Tanácsos a gyűjtést követően rövid időn belül lejegyezni a felvett anyagot, amíg még friss az emlékünkről az eseményről, mert ilyenkor visszahallgatva könnyű értenünk, követnünk a rögzített beszélgetést.

Ha a feldolgozás során hivatkozunk más gyűjtésekre, szakirodalmi adatokra, ezek forrását, bibliográfiai helyét mindig pontosan meg kell adni.

Ha ezeket a szempontokat sikerül szem előtt tartani, akkor az így gyűjtött anyagok nem csak a helyi közösség számára jelentenek majd lokális értéket, hanem a néprajzi kutatást is eredményesen segíthetik.

A gyűjtés mint kutatási feladat, nem jelenti azt, hogy a folklór akkor van biztonságban, ha összegyűjtik alkotásait, és azokat archívumokban rendszerezik. Az élő folklór nincs veszélyben, amikor működtetik, előadják. Ahogy a nyelv, úgy a folklór is folyamatosan változik. Nem kell tehát megmenteni az őt létrehozó, éltető, használó társadalomtól. Az alkotó és átörökítő közösség válogat, hogy mit és hogyan vesz át. Az egyes alkotások lejegyezhetőek, rögzíthetőek, de a folklór, a népi kultúra egésze sok-sok ember mindennapi és ünnepi használatában létezik. Az archívumok, a kiadványok ennek az egésznek csak egy töredékét tudják megőrizni. (Vö. Keszeg V. 2000. 21.)

A folklórra vonatkozó tudás jellege is változik minden korban. A kutatói szemlélet is alakul, újabb és újabb kutatási és értelmezési szempontok kerülnek felszínre. A 19. században

a gyűjtőnek kellett megalkotnia a tökéletes változatot. A 20. századi néprajzi gyűjtést és kutatást a folklór, tágabban a kultúra mint leírható, megmérhető mennyiségeinek összegző vizsgálatát értelmezték. Egy-egy tájegység, közösség, előadó tudásának mennyiségi összegzését igyekeztek elvégezni. A folklórszövegek köré épülő fizikai (idő, tér), társadalmi, kulturális környezet az egyedüli olyan kontextus, amelyben a szövegnek jelentése van. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a gyűjtőre is hatással vannak a látottak, hallottak. Törekednie kell az objektív megfigyelői szerepre. Nem szabad, hogy az eseményeknek ő legyen az irányítója, mozgatója, résztvevője kell legyen a történeteknek. Természetesen ő is szubjektív, belőle is gondolatokat, érzelmeket vált ki az, aminek tanúja, ha ennek tudatában van, akkor talán mégis sikerül elfogulatlanul rögzítenie a tapasztalatait.

A szövegfolklór gyűjtés és kutatás új iránya a jelenségeket a maguk teljes társadalmi-kulturális kontextusában kívánja megragadni. A résztvevő megfigyelőként gyűjtő folklorista a nagy területen, viszonylag rövid idő alatt végzett gyűjtési gyakorlat helyett, intenzív terepmunkával egy gyűjtőpont (egy település, egy kisebb közösség vagy akár csupán egyetlen család) hosszú időn keresztül megfigyelésével (történetmondásaik, szokásaik, világképük, történelemképük stb. alapos feltérképezésével) végez terepmunkát és nem leletmentést. Ha a folklorista nem csak az archaikumot keresi, azt, amit már csak egy-két jó tudású adatközlő tud, nem csak az elmúlt, veszi észre, hanem azt is, ami közismert és közkedvelt a közösségen belül, akkor nyilvánvalóvá válik a folklór folyamatos megléte, jelenléte, ugyanakkor állandó változékonysága, nélkülözhetetlensége, „halhatatlansága.” és a folklór sokak által félt eltűnésének 24. órája soha nem telik be.

AJÁNLOTT ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM

BARNA GÁBOR (szerk.)

2003 Történeti források és jelenkori folklórszövegek lejegyzésének, átírásának és kiadásának kérdései. *Folklorisztikai Olvasmányok*, 3., Szeged: SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék

KESZEG VILMOS

2000 Gondolatok a folklórgyűjtésről. In: Demény István Pál–Gazda Klára–Keszeg Vilmos et al.: *Magyar népi kultúra*. 21. Kolozsvár: Editura Abel

ORUTAY GYULA (főszerk.)

1977–1982 *Magyar Néprajzi Lexikon*. 1–5. Budapest: Akadémiai

RANKE, KURT

1967 Kategorienprobleme der Volksprosa. *Fabula*, 9. 4–12.

VARGYAS LAJOS (főszerk.)

1988 *Magyar Népköltészet*. /Magyar Néprajz V./ Budapest: Akadémiai

VIKÁR BÉLA

1934 Folklór. 3. Megkerül Ujj Péter. Nem kerülnek meg az iratok. *Magyar Hírlap* XLIII. 147. sz. 15. Újraközlés: Hála József: Anekdoták és történetek a magyar néprajztudomány köréből. In: Hála József: *Tudósok, kutatók, gyűjtők. Néhány fejezet a magyar néprajztudomány és muzeológia történetéből*. /Documentatio Ethnographica 30./ Budapest: L'Harmattan, 2014. 423.

VOIGT VILMOS–BALOGH LAJOS

1974 *A népköltési (folklór) alkotások kritikai kiadásának szabályzata*. Budapest: Akadémiai

VOIGT VILMOS (szerk.)

1998 *A magyar folklór*. Budapest: Osiris